

gütleme biçimlerinde ve kültürel formlarda da aynı sentez, geleneksel kalıpların içinde, eski içeriğin yenisiyle sarmalanması biçiminde olageldi. Yani bir alt-üst oluş, bir tasfiye değil, bir yanyanalık —yeninin giderek belirleyicilik kazanışı ile birlikte— adeta sembiyotik bir ilişki söz konusudur.

1970'li yıllarda, toplumsal muhalefet bu değişimlerin arızalı zemninde maddi koşulları oluşturan burjuva-demokratik haklardan yola çıkan bir hareket olarak ortaya çıktı. Fakat yukarıda belirtilen türdeki bir toplumsal yapı —ilişkiler— değişimi ortamında bu «hak»lar, oturmuş burjuva toplumlarında olduğundan çok daha farklı bir içerikte, daha çok çeşitlilikteki ihtiyaçlara karşılık düşecek biçimde kullanıldı. Örneğin sendikal hak, yalnızca ekonomik ihtiyaçlara değil, belirli bir toplumsal çevre içinde, onun kalıcı ilişkilerinde yaşamak ihtiyacına, siyasal katılım ve ilişki ihtiyacına da karşılık düşebiliyordu. Bu bakımdan toplumsal muhalefetin yükseliş yıllarında tek tek haklar değil, bunların belirli bir niteliği yansıtacak biçimde kaynaşmış olduğu bir «düzen» talebi —örneğin CHP'nin «hakça» düzeni, çeşitli sosyalist grupların değişik isimli «devrim» düzenleri— vardı. Yeni bir toplum, bir hayat tarzı idi aranan.

Bu arayışlar, kırıklıklarla, yer yer öfkeyle örtülmüş karamsarlıklarla sonuçlandı. Başkalarının sorunları için de istenen bir düzen talebinin kendi—miz— ile ilgili endişeler ortasında siliştiği bir dönemden geçildi. 1970 ortalarının kitlesel hareketi, kuşattığı militan hareketlerin çevresinden yavaşça uzaklaşmaya başladı.

Şimdi, bu umut kırıklığı yükü apolitikleşmeyi çeşitli derece ve biçimleriyle yaşamakta olan geniş halk yığınları, üstte devlet baskı gücünün tehditkâr kordonu, altta «serbest piyasa kuralları»nın acımasız olacağı besebelle çark dişlileri arasında, bir prestan geçirileceklerdir. Bu «geçiş» sürecinde, Türkiye toplumunun mevcut yapısını —geleneksel toplumsal örgütleniş biçimlerinin, ahlâk-kültürel form ve değerlerin kapitalizme özgü olanlarla eklenmesiyle örülmüş toplum dokusu— «serbest piyasa» dişlilerince hızlı ve sert bir ayıklanmaya tâbi olacaktır.

Türkiye toplumunun bu süreçten geçerek Batının «örnek» burjuva toplumlarına benzer bir biçimlenişe varacağını öne sürmüyoruz. Belirtmek istediğimiz nokta, Türkiye toplumunun, geniş halk kitlelerinin yaşayacağı toplumsal sarsıntıdır. Ağırlaşan geçim koşulları içinde insanlar bizzat kendileri ilişkilerini çıplak bir bireysel çıkar üzerinde kurmaya zorlandıklarında belirli bir toplumsal yükümlülük biçimini içeren mevcut ilişki biçimlerini —bunlara tekabül eden kurum ve değerleri— de geçersizleştirmeye itilmiş olacaklardır.

Denilebilir ki bu geçersizleşmeye başlayacak toplumsal ilişki biçimleri, kurumlar ve değerler, kapitalizm-öncesi hayat tarzına aittirler ve bunların içerdikleri toplumsal yükümlülük biçimi, toplumsallık anlayışı sınırlılığının yanısıra pek çok olumsuz ögeyi de barındırmaktadır.*

* Örneğin belli oranda değişmiş olmakla birlikte halen varlığını büyük ölçüde koruyan kapitalizm-öncesi aile biçimi gerçelikle bireyleri arasında güçlü bir bağ-

Ancak vurgulamak istediğimiz nokta; bu göçmeye mahkum ilişki biçimleri içinde şu veya bu ölçüde bir tatmin imkanı bulunmuş, toplumsallık, toplumsallaşma eğiliminin, bu potansiyelin söz konusu ilişkii, kurum ve değerlerin hızla tasfiyesi ile birlikte açığa çıkmasıdır. Bu eğilimin, bu potansiyelin kendini ifadesi, «doyurulma» ihtiyacıdır.

O halde sorun en özet biçimiyle şudur: Türkiye toplumunun içine girdiği yeni evre, —yukarıdan beri anlatılan nedenlerden ötürü— bireyselleşmeye indirgenilecek eğilimleri kadar, toplumsallaşma doğrultusundaki eğilimleri de güçlendiren oluşumlarla kullanılmıştır. Bu ortamda hangi eğilimin belirleyici olacağı doğrudan doğruya sınıf mücadelesi sürecine özel olarak sosyalist hareketin toplumsallaşma potansiyelini gereği gibi açığa çıkarıp, biçimlendirebilmekteki başarısına bağlıdır.

Bu noktada herhalde teslim edilmelidir ki «Türkiye Sosyalist hareketi» 1960'lardan bu yana —özellikle daha geniş imkânlarla sahip olduğu— 1973 sonrasında kitlelerin bu yöndeki eğilimini bilince çıkaramadı bu potansiyeli kendi etrafında toparlayamadı. Yükselen toplumsal muhalefet hareketini kendi etrafında toparlamak için bilinen bütün yöntemlerini, temalarını, motivasyon araçlarını seferber ettiği halde —gerek tek tek ve gerekse bütün gruplarının toplamı olarak— umduğunun hayli altında bir sonuç elde edebildi.

Bu başarısızlığın nedeni «dağınıklık» değildir. «Türkiye Sosyalist Hareketi» on yıllardır kullandığı temalarla toplumsal-siyasal sorunların —artık kanıksanmış ve yetersiz— açıklanmış kalıpları ile kitleleri kavrayamadığını; bilinen örgütlenme biçimleri ve «örgütlenme» teknikleriyle, «eylem» biçimleri ile kitleleri gerçek-kılcı, zengin bir hareketliliğe yönetemediğini görmek zorundadır. Bundan kaçınıldığı süreçte «Türkiye Sosyalist Hareketi» —ister tek grupları ile ister gruplararası ittifaklarla isterse bir bütün olarak— sözü edilen toplumsallaşma eğilimlerini ancak bir —yetersiz— noktaya kadar ve ancak geçici bir süre boyunca besleyebilir. Yalnızca «Türkiye Sosyalist Hareketi»nin 1960'lardan buyana yaşadığı deney değil, «Ulusal Arası Sosyalist Hareket» adı altında gerçekleştirdiğimiz alanın haldeki durumu, bu noktaya geliş süreci binbir kanıtı ile bunu apaçık göstermektedir.

İhtiyaç, karşılıklı yükümlülükleri öngörür ama öte yandan gerek kadın-erkek, gerekse ebeveyn —özellikle baba— ile çocuk(lar) arasındaki katı egemenlik ilişkisini de içerir ve bu temel üzerinde kuruludur. Köy, kasaba ve şehirlerde mahalleler, şehrin bütünü bir toplumsal ilişkiler —örgütleniş— biçimi olarak ele aldığımızda da benzer sonuçla karşılaşırız. Bir toplumsal ilişkiler çevresi olarak ele alındığında büyük kentlerin varoluşlarındaki semtler, geçekdo mahalleleri kentin öteki yerleşim yerlerinde çoktan yitip gitmiş bir dayanışma, paylaşma, ortak davranış geleneğini sürdürmekte iseler de çoğu yerlerde bu geleneklerin canlı tutulması konusundaki gayretlerin, kendini daha geniş bir sosyal çevreden uzak tutma, kendi içine kapanarak değişimin tüm etkilerinden sakınma eğilimlerini yansıttığı da bir olgudur.

Birikim 60/20

O halde nasıl bir örgütlenme anlayışı, nasıl bir yapılaşma?

Bu soruları kendisine sormak gereğini bile duymayacak, tuttuğu yolda devam edecek olanlar vardır. «Türkiye Sosyalist Hareketi»nin sınırlarını varlıkla-

rıyla belirsizleştiren bu akımlar için söylenecek hiçbir şey yok. Fakat sosyalizm hareketi üzerinde yıllarca etkili kılınabilmiş suni kutupsallıkların perdesini aralamış olanlar bu soruları cesaretle, güvenle ele alabileceklerini bileceklerdir.

Birikim 60/21

—0000—

TÜLAY ARIN

Türkiyede Kapitalizmin Bunalımı ve Son Önlemler

Türkiye genel bir toplumsal bunalım içindedir. Bu bunalımın boyutu üretimde yetersizlik ve dengesizlik, atıl kapasite, büyüme hızında düşme, gelir dağılımı dengesizliği, işsizlik ve dış ödemeler darboğazı şeklinde kendini göstermektedir. Devlet sisteminin işleyişindeki bunalım ve ciddi toplumsal huzursuzluklar bunalımın diğer boyutlarıdır. Aslında bu bunalımın kaynağında, genel olarak, sermayenin iç çelişkileri, özgül olarak da, dünya kapitalist sistemine yeterince entegre olmayan ve devletin desteği olmadan yaşayamayan az gelişmiş ülke kapitalizmi bulunmaktadır. Bunalımın gerisinde üretim gücünün geliştirilememesi, dışa bağımlılığın yarattığı üretim kesimleri arasındaki dengesizlik, üretim ve gelir dengesizliği, verimsiz işleyiş ve atıl kapasite sonucu kâr hadlerindeki düşme eğilimi yatmaktadır. Bunalım içindeki az gelişmiş kapitalist sistemin kendini yeniden üretmemesi tehlikesiyle karşı karşıya bulunan Türkiye Hakim sınıfları, bunalımdan çıkmak için devletin yapacağı yeniden düzenlemeleri zorunlu görmektedir.

A. KAPİTALİST SİSTEMDE DEVLETİN İŞLEVLERİ*

Kapitalist sistemde devletin işlevleri ve müdahaleleri kapitalist üretim biçiminin varolma koşullarından ayrı olarak tahlil edilemez. Kapitalist üretim, artıkeleminin artık-değer üretmesi ve üretilen artık-değerin piyasada mübadele yoluyla gerçekleştirilmesi temeline dayanır. Sermayedarlar arasındaki rekabet yaratır, lan artık-değerin sermaye birikimine dönüştürmesini ve ekstra-kâr yaratmak üzere kullanılmasını gerektirir. Sermayedarlar arası rekabette yeterli kadar kâr sağlayamayayan sermayedarlar piyasadan silinecekler ve kârlarını korumak ve artırmak çabasındaki sermaye konsantrasyon ve merkezleşme eğilimi gösterecektir.

Kapitalizmin kârlılığını sürdürülebilmesi için gerekli önkoşulların tümü, birbirleriyle rekabet içinde olan tek tek sermayedarlar tarafından gerçekleştirilemez. Çünkü bu önkoşullardan bazılarını gerçekleştirmek tek tek sermayedarlar için yeterli kadar kârlı değildir. Rekabet, her sermayedarı en az ortalama kâr oranını elde etmeye zorlar ve sermaye birikimi için gerekli olduğu halde özel üretim kârı olmadığı kullanım değerlerinin yaratılmasını olanaksız hale getirir. Bu önkoşulları sağlamak için, piyasa güçlerinden farklı, fakat onların hakimiyetinde olan, genel olarak serma-

yenin ortak ihtiyaçlarını karşılayacak bir aygıt, yani devlete ihtiyaç vardır. Devlet, sermayenin genel çıkarını korumak için hem emekçi sınıflara hem de genel olarak sermayenin çıkarına aykırı düşüşü zaman, tek tek sermayedarlara veya sermayenin bir bölümüne müdahale eder.

Genel olarak sermaye tek tek sermayelere değil ayrıca farklı ulusal sermayelere bölünmüştür. Bu sistemde devlet hem özgül ulusal sermayenin çıkarlarını korumak, hem de uluslararası sermaye akımlarını düzenlemek için diğer devletlerle ilişkileri girer. Sermayenin uluslararası rekabet ve kapitalist gelişme bir yandan da ulusal sermayenin bu rekabette daha az zarar görmesinin koşullarını sağlamasını gerektirir.

Kapitalizmin bir üretim biçimi olarak kendini yeniden üretmesinin yani kapitalist üretim ilişkilerine girmesinin iki temel önkoşulu vardır. Bunlardan biri sermaye birikiminin sürmesi, diğeri ise bu üretim biçiminin insan ihtiyaçlarını karşılayabildiğine, sistemin işleyişinin toplumsal haklılığına tüm toplumsal katmanları inandırarak sistemin meşruluğunun korunmasıdır.

Devletin işlevi, birbirini tamamlayan, fakat özellikle bunalım dönemlerinde birbirleriyle çelişkiye düşen bu iki ana alanda gerekli önkoşulları sağlamak ve sürdürmektir. Şimdi bu işlevlere daha yakından bakalım.

1. Sermaye Birikiminin Sürdürülmesi

Tüm kapitalist üretim ilişkilerinin temeli ve sistemin yeniden üretilmesinin motoru sermaye birikimidir. Sermaye birikiminin sürmesi için malların üretimini ve müdahalesini kolaylaştıracak önkoşulların sağlanıp sürdürülmesi gerekir. Bu önkoşullar üç gruba ayrılabilir: 1 — Üretimin genel teknik önkoşulları, 2 — Üretimin genel toplumsal önkoşulları, 3 — Emek-gücünün yeniden üretiminin önkoşulları.

Fiziksel üretim sürecinde kullanılması zorunlu, fakat özel sermayenin —şüphesiz üretim güçlerinin ve kapitalist gelişmenin düzeyine bağlı olarak— düşük kârlı, yüksek riskli bulunduğu, çok büyük sermaye gerektiren alanlarda devlet, üretimin genel teknik önkoşullarını sağlamak zorundadır. Ulaştırma, haberleşme, elektrik, su, enerji vs. gibi tüm üretime girdi olan altyapı hizmetleri ile diğer temel mal ve hizmetlerin üretimi ve dağıtımı bunlar arasındadır. Dev-

let, bu alanlarda arzı sağlamak için ulusal endüstriler kurduğu gibi özel sermayeye de sübvansiyon verir.

Az gelişmiş ülkelerde devlet müdahalesi, sermaye birikimindeki yetersizlikten ve özel sermayenin kapitalizmin genişletilerek yeniden üretiminin sürdürülmesindeki güçsüzlüğünden doğar. Özellikle yerli sermayenin uluslararası sermaye karşısında çok zayıf olması devleti bir yandan üretimin genel önkoşullarını sağlamaya zorlarken diğer yandan pek çok alanda bizzat üretime girmesini ve üretim birimleri arasındaki dengesizlikleri azaltmasını gerektirir. Kamu iktisadi teşebbüslerinin gelişme açısından önemi buradadır. Üretimin sürmesi için talebin üretime uyarlanması zorunluluğu da devletin talep yönetimine bizzat müdahale etmesini gerekli kılar. Kendi içinde üretim birimleri arasında denge kuramaması ve özellikle bazı temel girdiler için dışa bağımlı bir ekonomide döviz talebinin ve kullanılmasının yönlendirilmesi büyük önem kazanır. Bu koşullar içinde devlet özel kesim ile aktif rekabet içinde değildir, tersine kredi sağlayarak, sübvansiyon vererek, temel mal ve hizmetlerini düşük fiyatlara, hatta zararına satarak özel kesimin faaliyetlerini tamamlar. Devlet üretiminde yaratılan artık-değer özel kesime aktarılmış olur. Devlet kapitalizmi ile özel kapitalizm böylece içiçe geçmişler.

Üretimin genel toplumsal önkoşulları ise en başta piyasa mekanizmasının düzgün çalışmasını, yani iktisadi kararlarda temel göstergenin fiyatlar olmasını gerektirir. Ekonomik ilişkiler, mübadelede «özgürlük» ve «eşitlik» temeline oturmalıdır. Piyasada mübadele edenler arasında «eşit haklar» ve bu hakların korunmasına yönelik bir hukuk sistemi olmalıdır. Devlet ayrıca mübadeleyi ve «rasyonel» iktisadi kararların alınmasını kolaylaştıracak bir para sistemi, kurmalıdır. Kaynaklar rüşvet, ayrımcılık, kayırma, soygun, vurgun, kaçaçılık gibi ekonomi-dışı yöntemlerle dağıtılmamalıdır. Hukuk düzeni, asayiş, mübadele kuralı buna uygun düzenlenmelidir. Böylece mal ve hizmet alanları düzenliliklerini koruyabileceklerdir.

Emek-gücünün yeniden üretimi genellikle kapitalist üretim ve mübadele alanı dışında yapılmaktadır. Piyasanın sağlayamadığı durumlarda devlet, emek-gücünün yeniden üretimini garantilemelidir ve emek süreci içinde sermayenin emeğe hakimiyetini, emeğin disiplinini sağlamalıdır. Özel sermayenin yeterli kadar karlı bulmadığı, fakat emek-gücünün yeniden üretimi için gerekli mal ve hizmetleri üretmek, çalışma koşullarını saptamak, emek piyasasını düzenlemek, gerekli ihtiyaç ve miktarda insan gücünü eğitmek, ücretleri kontrol etmek, belli bir yedek işsizler ordusunu ayakta tutmak gibi işlevler bu amaçla yöneliktir.

2. Sistemin Meşruluğunu Korumak

Sermaye birikiminin engellerinin asgariye indirilmesinin diğer temel koşulu belli ölçüde toplumsal barış ortamının sağlanmasıdır. Devlet, sermaye birikimi lehine işlev görebilmesi için, sermayenin ihtiyaçları ile ulusal çıkarlarını caksırtına tüm toplumsal kesimleri inandırmalıdır. Sermaye birikiminin önkoşullarını sağlamak için uyguladığı politikaların yaygın destek görmesi ve sistemin işleyişinin meşru olduğu inancını yerleştirmesi gerekir. Bu da her kesimi belli ölçü-

de sisteme entegre etmekle mümkündür. Bu işlev ahlak, hukuk, siyaset, ideoloji aracılığıyla, genellikle eğitim, kitle haberleşmesi, kültür politikası yoluyla yapılmaktadır. Fakat bu araçların başarıya ulaşması için, onlar kadar önemli olan «bir nokta da», sınıf mücadelesinin keskinleşmesini azaltmaya yönelik olarak emekçi kesimlere verilen çeşitli ekonomik, toplumsal demokratik haklar biçimindeki ödünlerdir. Kapitalist toplumlar bu hakların alınması için tarih boyunca sınıf mücadelesi verilmiştir. Asgari ücret, sendikalaşma, toplu sözleşme, grev, yönetime katılma, sosyal güvenlik, eğitim ve sağlık hizmetleri, konut vs. konusunda mücadeleyle sağlanan haklar «sosyal devlet» kavramıyla özetlenmiştir. Sosyal haklar, kapitalist üretim ilişkilerine dokunmadan emek-gücüne verilen ödünlerdir. Kapitalist üretim ilişkilerinde sınıf mücadelesini azaltmanın, bu ilişkileri güçlendirmenin ve yeniden üretiminin gereklerinin tek tek sermayedarlar tarafından sağlanamaması, devletin bu alanda müdahalesini kaçınılmaz kılmaktadır.

B. KAPİTALİST SİSTEMDE DEVLETİN ÇELİŞKİLERİ

Yeniden üretim, bir toplumsal sistemin, belli sınırlara ve koşullara aykırı düşmeden işleyişini sürdürmek ve kendini yenileme niteliğidir. Fakat yeniden üretim, çelişkilerle dolu bir süreçtir. Devlet bu çelişkileri azaltmak üzere yeniden üretime müdahale ederken, hem kendi içinde hem de tüm toplumsal sistem bakımından çelişkiler yaratır.

Kapitalist toplumda hakim ilişki emek-sermaye ilişkisi olduğuna göre, devletin sermayenin yeniden üretimine ve birikimine müdahalesi, sınıflar arasındaki ilişkiyle ve mübadeleyle bağlantılı olarak anlaşılabilir. Bu çerçevede, devlet politikaları, hem sermayenin çeşitli kesimleri hem de emekçilerin mücadele verdiği bir arenadır. Fakat bu mücadele içinde devlet politikaları genel olarak sermayenin işleyiş mantığı ile sınırlıdır.

Devlet faaliyetleri ve devletin belli politikalar uygulaması yönündeki baskı, sermayedarlarla işçi sınıfı arasında artık-değerin üretimi ve gerçekleştirilmesi, sermayedarların kendi aralarında da artık-değerin bölüşümü mücadelesi sonunda ortaya çıkacaktır. Bu mücadelelerin alacağı biçim ve buna uygun olarak uygulanacak devlet politikaları da, kapitalizmin gelişmesinin özgül koşullarına bağlı olacaktır. Tüm kapitalistler, devlet, kapitalist üretim ilişkilerinin sürdürülmesi için gerekli görürken, bazı sermayedarlar, belli koşullara uygun olarak artırılmasını veya azaltılmasını isteyebilirler, devlet gelirlerine katılmadan devletin yapacağı harcamaları ve müdahalelerin etkilerini kendi lehlerine döndürme mücadelelerine girebilirler. Hakim sınıflar için bu alanda mücadele, asıl olarak, devlet hizmetlerini yürütmek için gerekli verginin ve diğer gelir kaynaklarının yükünü, —artık-değeri, azaltmadan— emekçi kesimlere yüklenmesini sağlamaya; yapılan harcamaların mümkün olduğu kadar artık-değer artırmaya yardım edecek olanlara yöneltilmesi amacına ve ekonomik, demokratik, toplumsal haklar için yapı-

lan harcamaların sermaye birikimini tehlikeye düşürmemesi hedefine yöneliktir.

Hakim sınıflar içinde de devletin gelirlerine katılmak ve müdahalesinden, harcamalarından yararlanmak bakımından çelişki vardır. Hakim sınıfların çeşitli kesimleri bir ölçüde içiçe geçmiş durumda olsalar bile, her kesim esas olarak belli bir iktisadi sektöre bağlıdır. Bu nedenle de çeşitli sermaye kesimleri arasında —tarım, ticaret, sanayi (ulusal, yabancı)— devlet politikalarını kendi lehlerine çevirme mücadelesi vardır. Her kesim devlete yaptıkları ödemeleri asgariye indirmek, sağlanan çıkarları azamiye çıkarmak ister. Normal dönemlerde bu özgül çıkarlar mücadelesi belli sınırlar içinde sürdürülebilir. Fakat bunalım dönemlerinde özellikle uzun süren durgunluk, üretimi ve kârları arttırmama dönemlerinde, sermayenin çeşitli kesimleri arasındaki devlet politikalarını etkileme mücadelesi, bunalımdan daha çok etkilenen kesimler için yoğunlaşabilir, öte yandan bu kesimlerin temel ve ortak çıkarlar etrafında birleşerek kârları koruma mücadelesini arttırmalarına yol açabilir.

Hem hakim sınıfın çeşitli kesimlerinin çıkarlarını koruyan hem de emekçi kesimlere —sistemin özünü tehlikeye düşürmeyen ve meşruluğunu korumaya yönelik— ödünler veren politikaların birlikte uygulanamaması, her kesimde hoşnutsuzluklara ve protestolara yol açabilir. Bunları azaltmak için kullanılacak kaynaklar, sermayenin mantığı ile sınırlıdır ve bunalım dönemlerinde daha sınırlı hale gelir. Bu sınırlılık ise baskı yönetimleriyle telafi edilmeye çalışılacaktır. Devlet kapitalizmi yoluyla genişleyen yeniden üretimin toplumsal ve siyasal koşulları, bir yandan sermaye birikimi için kapitalist sömürü koşullarının sürdürülmesini, bir yandan farklı sermaye kesimlerine yardımı, bir yandan devletin dolaysız üretim faaliyetlerini özel kârlara dokunmadan sürdürmesini, bir yandan da devlet kesimi içinde büyüyen işçi ve memur sınıfını entegre etmeye çalışmasını gerektirir, toplumsal patlamalara yol açabilecek çelişkileri de yaratır. Devlet bir yandan ekonomik bunalımı, sermaye birikimi lehine çözüme çabasıyla özel kesimin vergi yükünü hafifletmeye, diğer yandan emek gücünün disiplin altında tutmaya, sosyal harcamaları kısmaya çalışırken, bu disiplinin toplumsal patlama boyutlarına ulaşmasını önlemek için de sistemin izin verdiği ölçüde küçük ödünler de vermek durumunda kalır. Ama verilen ödümler, devletin entegrasyon işlevini yerine getirmesini bir ölçüde mümkün kılar, sermaye birikimi lehine kullanılabileceği kaynakları azaltabilir. Öte yandan, zaten önemli mücadeleler sonunda elde edilmiş sosyal hakların daha düşük düzeyde sağlanması direnişle karşılaşacaktır. Özellikle, sermaye birikimi koşulları ağırlaştırıcı entegrasyon işlevine daha çok görevler düşer, bu sağlanamayınca da bazı baskı yöntemleri uygulanmak gerekecektir.

Devlet bu çelişkiler içinde gerçek gelir kaynakları yerine enflasyonu gelir sağlama aracı olarak kullanacaktır. İç kaynaklar yetmediği için aynı zamanda dış finansman kaynaklarına döner. Dış finansman kaynaklarının sınırlı olması durumunda sermaye birikimini sürdürmek için, kitlelerin tüketimini baskı altında tutacak artık-değerin artırılması yollarını arayacaktır.

Artan kitle mücadelesini çerçevesinde devlet kapitalizminin ekonomik ve siyasal sonuçları şunlardır: Devlet kapitalizmi dışa bağımlılık koşullarını, yeniden tanımlamak durumundadır. Özellikle sanayinin, hatta tüm ekonominin, ayakta kalması için özel yabancı sermayeye ve dış borçlanmaya bel bağlamak; devlet kapitalizminin çelişkilerinin ulaştığı nokta budur. Kendi başına kendini yeniden üretmeyen, bir yandan dışa bağımlı, diğer yandan devlet üretimine ve müdahalesine ihtiyaç duyan ulusal sermayenin gerekleri buna yarar. Daha kısa dönemde dış borçlanma daha hızlı sonuç verecektir. Daha uzun dönemde ise az gelişmiş ülkelerin uluslararası kapitalist işbölümünde yeri daha açık olarak tanımlanacak ve perçinlenecektir. Yabancı sermaye için verilen ödümler, ülkeden önemli ölçüde artık-değer aktarımına neden olacaktır. Uzun dönemde ödenmesi gereken dış borçların ana para ve faizleri ancak artık-değeri arttırmak yoluyla sağlanabilir.

C. TÜRKİYE'DE BUNALIM VE ADALET PARTİSİ HÜKÜMETİNİN BUNALIMA MÜDAHALE PAKETİ

Adalet Partisi hükümetinin son birkaç aydan beri aldığı önlemler, yukarıda incelenen kavramsal çerçevede içinde bir bütün oluşturmaktadır. Bunalıma müdahale paketi daha önce çıkarılan dernek, toplantı ve gösteri yürüyüşleri, kolluk kuvvetleri vs. ile ilgili baskı yasalarını, 24 Ocak 1980'den beri devalüasyonla beraber alınan bir dizi ekonomik önlemler, 1980 yılı bütçesini ve meclise gönderilen vergi yasalarını içermektedir. Alınan önlemlerin en büyük kısmı üretimin ve sermaye birikiminin genel koşullarını yeniden düzenlemek amacına yöneliktir. Memur maaşları katsayısı getirilerek istenen vergi indirimi esas olarak emekçi kesimlere verilen kısmi ödünü temsil etmektedir. Asıl olarak emekçi kitlelerin taleplerini baskı altında tutmak ve bu taleplerin kontrolden çıkmasını önlemek amacıyla güden baskı yasaları burada ele alınmayacak, diğer önlemler incelenmeye çalışılacaktır.

1. Üretim, İhracat Ve İthalata Yönelik Önlemler

Türkiye'de bunalım döviz darboğazı, enflasyon, üretim, üretken yatırımların düşmesi, işsizlik, şeklide ortaya çıkmaktadır. Üretimi ve sermaye birikimini sürdüren önkoşulları sağlanamaz olmuştur. Döviz darboğazının kaynağı Türkiye'de kapitalist gelişmenin aldığı biçimde aranmalıdır. Diğer bir deyişle bu kaynak, ticaret politikalarıyla uluslararası rekabette bulunmuş, büyük ölçüde verimsiz, ihracat yapamayan, ara malı ve yatırımlar için dış döviz kaynaklarına çok bağlı olan sanayi yapısı ile tarım ürünlerinin dünya piyasalarına ihracatındaki güçlüklerde yatmaktadır. Bu yapı üzerine gelen petrol ve diğer ithalat malları fiyat artışları ekonomiyi felce uğratmıştır. Çünkü ekonomi söz konusu fiyat artışlarının doğurduğu şoku absorbe edecek bir yapıya sahip değildir.

Enflasyon ise kapitalist sermaye birikiminin çelişkili mantığının sonucudur. Türkiye'de kapitalizm, yetersiz sermaye, büyük ölçüde dış borçlanma ve devlet desteğiyle gelişmiştir. Özel sermayeye genişleyerek yeniden üretim olanağını sağlayan fonlar, vergisi düşük kârlardır. 1950'lerden beri fiili olarak ortaya çıkan resmi finansman politikası, özel kesimi çok düşük

ölçüde vergilemek, vergi yükünün büyük kısmını ücret gelirlere sahip kesimlere kaydırarak sermaye birikimi fonlarına dokunmamak olmuştur. Bu politika sonucu, vergileri artırmaktan çok dış borçlanma kaynaklarına ve enflasyonist finansmana başvurulmuştur. Az gelişmiş kapitalizmi genişleterek yeniden üretmek için pek çok işlevler yüklenmiş devletin, bir yandan işlevleri genişlerken, bir yandan da aynı finansman politikasını sürdürmeye çalışması, bu çelişkili işleyişin tüm olumsuz sonuçlarını da beraberinde getirmiştir. Enflasyon-döviz darboğazı sarmalı içinde ekonomideki dengesizlikler iyice keskinleşmiştir.

İstanbul Sanayi Odası'nın «Türkiye'nin 300 Büyük Firması» anketi sonuçlarına göre, sıralı üretimin maliyetinin 1978 yılında 1977'ye göre yüzde 44 artması karşın firmaların ciroları yüzde 40 artmıştır. Ciro-lardan sağladıkları kâr haddi yüzde 6.1'den yüzde 8.28'e çıkmıştır. Fakat özsermaye üzerinden kâr had-di 1977'de yüzde 20.61'den yüzde 15.74'e gerilemiştir. Yani kârlar mutlak olarak ortalama bile yitirilse sermayeye göre kârlılık düşmüştür. Buna en önemli neden, firmaların özsermayelerini artırmalarına karşın orta-lama kapasite kullanımının yüzde 55 dolaylarında kal-ması ve 1977'e göre daha da düşmesidir. 1979'da sa-nayi üretiminde, özellikle pek çok üretim dalında dü-şüşler olmuş, eksik kapasite kullanımı daha yaygın hale gelmiştir. Yani 1979'da özsermaye üzerinden kâr hadlerinin düşmüş olduğunu söylemek pek yanlış değildir. Üretimde kâr hadlerinin düşmesine karşın dağıtım alanında, yani ticarette kâr hadleri, kıtlıklar ve spekülasyon fiyat hareketleri nedeniyle, büyük ölçü-de artmıştır. Bunun dellillerinden biri perakende fiyat-larındaki artışın toptan esya fiyatlarından yüksek ol-ması ve bu farkın 1978 yılından beri giderek açılması-dır. Kâr hadlerindeki düşme eğilimi üretim artışını ve kiti-ldi olan malların üretimine hızla geçilmesini engel-leyen üretimin artışı çok daha büyük boyutlarda dış tasarruf aktarımını gerektirmektedir.

Üretimi artırmak için gerekli döviz sağlamaya ve ithalat kaynaklarını artırmaya yönelik olarak alınan önlemler, ihracatı artırmak, yabancı sermayeyi cezbet-mek, işçi dövizlerinin girişini yükseltmek ve dış borç-lanmayı daha büyük miktarlarda sürdürmektir. Bunun-lı ilgili olarak, devalüasyonlara ek olarak, yurt dışın-da çalışanlara konut kredisi vererek döviz ödemeleri-ni sağlama, yurda getirilmesinde zorunluluk olmayan dövizlerin kaynak sorulmadıkla transfer edilebilmesi, özel kesimin garantisiz döviz borçlarını devlet garan-tisi altına alarak dış piyasada yeni borçlar için gü-venilirlik sağlama gibi önlemler alınmıştır. Burada dikkati çeken ilginç bir nokta, işçi dövizlerine öde-necek Türk parası karşılıklarının üç yıllık faizleri içere-cek biçimde karşılanmasıdır. Yani faizler dışında döviz kuru bu işlemlerde daha küçüktür.

Ihracatı artırmak için önce yüzde 50 oranında deva-lüasyon yapılarak ihracat mallarının ucuzlatılması, ih-racat malları üretimini artırmak amacıyla da «ihracat Teş-vik Belgesi» getirilmiştir. Bu teşvik belgesini alan ih-racatçıları şu ayrıcalıklardan yararlanacaklardır: ihra-cat kredilerinin ve ihracat sigortasının her türlü ver-gi, resim ve harçtan muafiyeti, döviz transferinde ön-celikli döviz tahsis, hazır olan dövizin yüzde 50'sini

kendi üretimleri için gerekli ithalata kullanabilmesi, kredi sağlanması, düşük faiz, kullandıkları ithal girdi-leri üzerinden alınan gümrük vergilerinin muafiyeti, «bazı koşullarda» kâr, üzerinden alınan vergi muafiy-e-ti, ihracatta tescil zorunluluğunun kaldırılması ve her-kesin istediği fiyattan ihrac etmesinin sağlanması.

Alınan önlemler arasında, destekleme fiyatı verilen tarımsal malların birim fiyatı üzerinden ihracat primi alınmasının sürdürülmesi vardır. Bu bir tür ihracat vergisidir ve bir destekleme ve istikrar fonuna yatırıl-maktadır. Bu fondan tarımsal üretim için kredi verilmesi öngörülmüştür. Böylece ihracatçı tüccardan bir tür ver-gi alınıp bunun üretim alanına kaydırılması amaçlan-maktadır. Aslında amaç sanayi ürünlerinin ihracatını teşvik etmektir. Çünkü böyle bir prim ödemesi bu teşvik etmektir. Prime en büyük tepki, bütün ihracatçı-landa yoktur. Prime en büyük tepki, bütün ihracatçı-larından gelmiştir. Prim hükümetin verdiği taban fiyatı üzerinden ödeneceği için, bütün taban fiyatının ne ola-cağı konusunda mücadele yoğunlaşmış, hem de taban fiyatının açıklanması geciktirilmiştir.² Tütün ihracatçı-larına ödenen olarak 6 milyar TL. kredi açıldığı ve bu kredinin tüm tütün ihracatını finanse edeceği söylen-mektedir. Tütün üreticilerine açılan kredi ise özallıl-mıştır. Aslında ihracat primi, devalüasyon dolayısıyla elinde ihracat malı bulunan tüccarın çok büyük boyut-lara ulaşacak kârlarını vergilemektedir. Ama Ecevit ağırlıklı hükümetin koyduğu prim miktarı, Demirel hü-kümeti tarafından daha düşük tutulmuştur.

İthalatı serbestleştirerek üretimi artıranın daha ko-lay olacağı düşünülmüştür. Bu amaçla içteki mal dar-lığını önlemek ve özel üretimin bazı alanlarını rek-a-bete açmak için liberasyon listesine tabi malların kap-samı genişletilmiştir. İthalatın maliyetini azaltmak için ithalat teminatları düşürülmüş, ithalatın alınan yüzde 25 oranındaki damga resmi yüzde 1'e indirilmiştir. Bu özellikle ithalat girdisi kullanan sanayi kesiminin mali-yetleri düşürülerek alınması bir karardır. Üretimi ve yatırımı teşvik edilecek sektörler listesiyle pek çok gir-di ve yatırım mali için ödenen gümrük vergileri sıfıra indirilmiştir. Döviz tahsislerinden yararlanılma ama-cına yönelik «acil ihtiyaç kotası» sadece sanayi oda-larına kayıtlı sanayici ve madencilere tahsis edilmiş tir. Ticaret odalarına kayıtlı küçük ve orta sanayiciler bu haktan artık yararlanamamaktadırlar. Görüldüğü gi-bi ithalat ve ihracata yönelik önlemler, aslında büyük ölçüde vergi kolaylığına, devletin faiz sübvansiyon-ları ve döviz kaynaklarına girişin getirdiği rantlardan yararlanılma biçiminde ortaya çıkmakta, daha çok devlet gelirlerini düşürücü etki yaratmaktadır. Bu ko-laylıklar özellikle büyük sanayicilerin lehinedir.

Mevcut koşullar altında, ithalatı devalüasyon yoluyla pahalılaştırıp, ihracatı ucuzlatarak döviz kazanmayı ve böylece üretimi artırmayı ummak, kazanamayacak bir yarış durumundadır. 1972-77'yi kapsayan Üçüncü Beş Yıllık Plan döneminde dış ticaret açığında meyd-a-na gelen 3.386 milyon dolarlık artışın yüzde 80'ine ya-nan gelen 3.386 milyon dolarlık artışın yüzde 80'ine ya-nan kısmı fiyat hareketlerinden kaynaklanmıştır. Türkiye'nin ithal ettiği malların fiyatlarındaki artış, gelişmiş ve gelişmekte olan ülkelerin karşılıklı olarak artışların ortalamasının üstüne çıkmış ve yüzde 100'e ulaşmış-tır. Buna rağmen ihracat mallarının fiyatları çok geride kalmış ve dış ticaret hadlerindeki bozulma Türkiye'

Birikim 60/24

den büyük miktarda kaynak transferlerine neden ol-muştur. 1971'de 100 olan dış ticaret hadleri, 1977'de 79,4'e inmiştir.³ 1978 ve 1979 yıllarında da ihracat mal-larını fiyat endeksi, ithal malları fiyat endeksinin geri-sinde kalmıştır.⁴ Bunun anlamı şudur: Eşitsiz müba-dele artmaktadır. Türkiye'nin ithalatını artırmak için yapılacak ihracatı daha hızlı artırması, aynı miktar ithalat için daha çok ihracat yapması gerekmektedir. İhracatı ucuzlatmak için verilen dövizler ile, Türkiye'den daha çok artırdığı, ithalatımızın büyük bir kıs-mını gerçekleştiren gelişmiş ülkelere transfer edil-mektedir. Öte yandan, devalüasyonla sanayi malları-nın fiyatlarını daha hızlı artırarak, iç ticaret hadleri-nin —ihracatın önemli kısmını sağlayan— tarım kes-i-mi aleyhine dönmese neden olmaktadır. Bundan ya-rarlanırlar ise sanayi kesimi ile tarım ihracatını kontrol eden ticaret kesimidir. Tarım üreticisi ise kay-betmektedir. İç ticaret hadleri 1978 Mart'ında 100 iken 1979 Eylül'ünde 71,2'ye inmiştir.⁵ Yeni devalüasyon bu süreci hızlandıracaktır.

2. Faiz Hadleri ve Kredilerle İlgili Önlemler

1950'lerden beri uygulanmakta olan politikalara rağ-men, sermaye kendini sanayiye, özellikle temel en-düstrilere büyük ölçüde yönlendirememiştir. Ticaret bankacılığı herşeye rağmen uzun dönemli yatırımları finanse etmek için gerekli uzun dönemli kredileri sağlamamakta, gereken ucuzlukta kredi vermemekte-dir. Çünkü sermaye daha kârlı şekilde başka alan-lara kayabilmektedir. Büyük sanayi sermayesiyle iç içe olan banka sermayesinin birleşimi ise, tekelsiz yapıya sahip, verimli çalışmayan büyük sermaye dışındaki kesimlere kredi vermemekte, etkin rekabetin ortaya çıkmasını istememektedir. Tarımsal yatırımlar sanayi-den daha az kârlı olduğu için, tarım kesimine kredi maddi üretim için değil daha çok tarımsal malların dağıtımını için verilmektedir. Ticaret sermayesi ve bö-yüce sanayi sermayesi, küçük sanayici ve tarım üre-ticisi için özellikle malların kıt olduğu dönemde önemli bir engel oluşturmaktadır. Küçük sanayici, esnaf ve tarım üretici kredileri (oldukça düşük miktarlarda da olsa), daha çok, devletin yönettiği bankalar aracılığıyla dağıtılmaktadır.

Yeni önlemler sistemi içinde, tasarruflara verilen fa-iz oranları aynı kalsın, bankaların verdikleri kredi faizleri artırılmıştır. Kısa vadeli kredi faizi yüzde 19'dan, yüzde 21'e, orta ve uzun vadeli kredi faizi yüzde 20'den yüzde 22'ye çıkarılmıştır. Bunun anlamı dış sa-tım öncelikli sektörlerle, tarıma, küçük sanayici ve es-nafa, konutla yönelik kredilerin faizlerinin yükseltildiğidir. Ek olarak yapılan değişiklik ise, özendirilmesi ist-enen sektörlerin kredi maliyetlerini azaltmak için ku-rulmuş olan «Faiz farkı iadeleri fonu»na bankalarca yatırılması gereken faiz gelir oranlarında olmuştur. Bu oranların değiştirilmesi ile, faiz artışının çeşitli kredile-re yansımaları, dolayısıyla bankaların eline geçen net faiz oranlarında farklılaştırılmıştır. Buna göre, ban-kaların elde edecekleri faiz artışı, orta ve uzun vadeli kredilerde yüzde 1,5, konut kredilerinde yüzde 2, kısa vadeli, öncelikli sektörlerde kısa vadeli kredilerde, ta-rım, küçük esnaf ve zanaatkar kredilerinde yüzde 3, serbest faizli kredilerde yüzde 8 olmaktadır.⁶

Mevduat faizlerini artırmadan kredi verme faizlerinin

arttırılmasının amacı, kredi kullanımını pahalı hale getirmek ve kredi talebini kısarak enflasyonu azalt-mak olabilir. Nitekim son günlerde özel sermaye ile hükümet arasında şimdi en önemli uyuşmazlık konu-su, kredilerin kısılması konusudur. Fakat bu politika-da ortaya çıkan açık amaç, zaten büyük ekşi değerlere ulaşmış olan mevduat faizlerini artırarak tasarrufu teşvik etmek değildir. Amaç, bankalara bu sayede önemli kârlar sağlamaktır. Geçen yıl sadece birkaç büyük bankanın bilançolarını kârla kapattıkları dü-şülürse, faiz oranlarını yükseltmenin asıl bankalara yarayacağı görülür. Zarar etmeyen bankalar ise kredi-lerinin büyük bir kısmını kontrol ettiklerine göre, bu ön-lemlerden asıl yararlanacak olanlar kârlı büyük bankalar-dır.

Yeni faiz kararına göre, hükümet orta ve uzun vadeli tarım ve küçük esnaf, zanaatkâr kredileri için bankalara yüzde 3, borç alana yüzde 1 oranında faiz iadesi yapacaktır. Bu oranlar sıralı mamul dış sa-tımına yönelik (gıda, içki, tütün dışında) sanayi kolları için bankalara yüzde 3, kullanana yüzde 10, dış satım kredilerinde bankalara yüzde 3, kullanana yüzde 8'dir. Bunun anlamı şudur: Bankalar faiz yükseltmesine ek olarak yüzde 3 faiz farkı alacaktır, öte yandan özelli-kle ihracatçı sanayiciler ve ihracatçıları için faiz iade-leri yoluyla faiz yükünde net düşüş olacaktır. Bunun yükü esas olarak küçük tasarruf sahiplerinin sırtına bi-necektir. Özellikle ticaret kesiminin, ama aynı zaman-da küçük esnaf, sanayici, zanaatkâr ve tarım üre-ticisinin faiz yükü artmış olacaktır. Bankalar için orta ve uzun dönemli kredi açmak ise hâlâ görece daha az kârlıdır. Çünkü bu krediler için net faiz artışı yüzde 1,5 iken faiz farkı ödemesi yoktur.

Bankaları asıl büyük ölçüde yararlandıracak ve kre-di alanlarını arttıracak, onlara büyük kârlar sağla-yacak değişiklik ise, kamu kuruluşlarının fonlarını kamu bankalarına yatırımlarının zorunluluğuna ilişkin karar-namenin Demirel Hükümeti tarafından iptal edilmesi-dir. Bu fonların miktarının 50 milyar TL civarında ol-duğu tahmin edilmektedir.

3. Kamu İktisadi Teşebbüsleri ile İlgili Önlemler

Devletin özellikle üretim araçları ve üretim için ge-rekli temel malları üretmek sanayi kapitalizmini ge-çistirebilmesi için, bu tür faaliyetleri, özel sermaye bi-rikimini daraltmadan ona tamamlayıcı olarak yapıla-bilir. Ayrıca bu tür işletmeler, nitelikleri gereği ileri teknoloji ve az gelişmiş ülkelerde döviz harcamala-rını gerektirir. Verimsiz çalışan, açık veren, fiyatları maliyetleri nedeniyle yüksek olması gereken bu işle-tmelerin, özel finansman kaynaklarına yük olmaması, ancak enflasyonist kaynaklar ve yabancı sermaye ile finanse edilmeleri ile mümkündür. 1980 yılı için KİT'le-rin kapatılması gereken açıkları 200 milyar TL'sinin üstündedir.

KİT'lerle ilgili alınan önlemler bu işletmelerin üre-tikleri malların fiyatlarını çok büyük oranlarda artır-maktadır. Bu malları girdi olarak kullanan özel işle-tmelerin maliyetleri böylece çok yükseltilmektedir. Fa-kat bu işletmeler üretimin sürmesi için hâlâ temel öne-me sahip olduklarından, onlardan vazgeçme imkânı kı-sa dönemde yoktur. Özel sermaye bu malların hepsini

Birikim 60/25

üreterek güce olmadıkları, öte yandan da KİT'lerin içinde bulunduğu bunalım onların işlevlerini yerine getirmelerini önlediğinden ve enflasyonist yöntemler de kullanılamaz hale geldiklerinden ortaya çıkan çelişki yabancı sermaye aracılığıyla çözümlenmektedir.

Türkiye'de devlet yatırımlarının toplam yatırımlar içindeki payı özel yatırımların payından yüksektir. (birinci plan döneminde %53.6 ikinci plan döneminde %47.1, üçüncü plan döneminde %51.1) kamu girişimciliğinin ekonomi içindeki yeri ve önemi giderek artmıştır. KİT'lerin devlet yatırımları içindeki payları yukarıda sözü edilen dönemlerde sırasıyla %34.8, %43.8 ve %50 olmuştur. Toplam devlet sanayi yatırımlarının ise %80'i KİT'ler tarafından gerçekleştirilmiştir. KİT yatırımlarının toplam imalat sanayi içindeki payları ise aynı dönemlerde %31.4, %47.9 ve %44.2 olarak gerçekleşmiştir.⁸ Genel olarak, sanayinin temel girdileri olan ham madde ve enerjinin büyük kısmı, bazı temel, ara ve yatırım mallarının tümü veya önemli bir kısmı KİT'ler veya onların iştirakleri tarafından üretilmiştir.⁹ Bu denli öneme sahip işletmelerin büyük açıkla vermesi tüm ekonominin dengesini altüst etmektedir. Kamu girişimlerinin çoğunda üretilen mal ve hizmetlerin iç ve dış pazarlaması özel araçların elinde bulunmaktadır.¹⁰ KİT'lerin ürettikleri malların fiyatları %100'e yakın enflasyonun olduğu bir piyasada sabit tutulurken, arzlarının önemli ölçüde azalması, dağıtım kanallarına hakim olan araçlara karaborsada büyük kârlar sağlamıştır. Siyasal iktidarlar KİT'lerin fiyatlarını sabit tutup girdi fiyatlarını üreticiler için düşük tutmaya çalışırken, ticaret kesimine büyük vurgun olanakları sağlamışlardır. Diğer yandan, siyasal nedenlerle onbinlerce kişi KİT kadrolarına yerleştirilmiş, KİT açıklarının bütüştürme armasına yol açılmıştır. Sonunda AP Hükümetinin 200 milyarı aşan açıkları aynı politikalarla kapatması olağan ortadan kalkmıştır. Çünkü bu politikalar artık sistemin yeniden-üretimlerini tehdit eder duruma gelmiştir. KİT ürünlerinin fiyatlarına yapılan zamlar ve «temel mallar dışında» bu fiyatların serbest bırakılması kararının amacının, aracı kârlarının artık KİT'lerce elde edilmesi olduğu hükümetçe ifade edilmiştir. Aslında bu görüş büyük sermayenin görüşünü yansıtmaktadır.

Büyük sermaye çevreleri, KİT'lerin düşük fiyatlarla çalışmasının mal kıtlıkları döneminde yarattığı aracı kârlarının, kendi maliyetlerini artırdığını, maliyet artışlarının fiyatları yansıtmadıkları ölçüde KİT açıklarının yüklerinin kendi sırtlarına dayandığını ve bu işlemin artık kendilerine pek yararı olmadığını açıkça kabullenmişlerdir. Fiyat kontrollerinin kapsamının daraltılmasını, piyasada «iki fiyat» oluşmasının önlenmesini istemişlerdir. Çünkü KİT'lerin gerçekçi olmayan fiyatları üretimi sürdürmeye zorlanması «piyasada ikili fiyat» oluşturmada, KİT fiyatlarıyla piyasa fiyatları arasındaki fark, aracı rantı olarak belli kişilerin eline geçmektedir. KİT fiyatları serbest bırakılmalı; böylece, sıcağı yüksek fiyat artışlarının fiyatları düzenini altüst etmesi önlenmelidir.¹¹ Özel sermayenin bir kesimi, böylece, kendi çıkarına işlememesi nedeniyle piyasa mekanizmasındaki işlevi bozulduğuna karşı çıkmaktadır. Rüştet, ayrıcalık tanıma, kayırma vb. gibi piyasa dışı uygulamaların büyük rantlar sağlanması, devre di-

şı kalmış kesimlerde huzursuzluk yaratmaktadır. Aslında KİT'lerin çalışmasının (iyi veya kötü veya çok kötü) en büyük yükünü, artık-değer aktarma, vergi ödemeleri, enflasyon vb.'nin etkisiyle emekçi kesimler çekmektedir. Fakat bu işlevi üretim sisteminin sürmesini engelleyecek biçimler almışsa mal ve hizmet alımlarının düzeni de bozulacak, özel üretimi de etkileyecek ve tepki doğuracaktır.

Fakat büyük sermayeye göre KİT'lerin fiyatlarının serbest bırakılması, üretim artışı için yeterli bir koşul değildir. Sınai üretimin artışı öncelikle KİT kesiminde, aynı zamanda özel kesim büyük imalat sanayii tarafından gerçekleştirilebilir. Devlet bu amaçla «temel» mallarda arz ve talep dengesini sürekli izleyip gerektiğinde etkin müdahaleyi sürdürmelidir. Temel mallar şöyle sıralanmıştır: buğday, yağlı tohum, şeker, hayvan yemi, elektrik, petrol ve petrol ürünleri, demir-çelik, bakır, alüminyum, kömür, çimento, gübre, tarım ilaçları. TÜSİAD'ın KİT fiyatlarının serbestçe saptanmasından ve KİT'lerin piyasa koşullarında çalışmasından kasdettiği şey biraz farklıdır: «KİT ürünleri için piyasa fiyatı ne kamu yöneticilerinin düşük tutmak istedikleri fiyat ne de KİT'lerin maliyet ve harcama larını karşılayacak fiyattır» denmektedir.¹² Bunun açıkça anlamı «temel» olarak kabul edilen malların fiyatlarının maliyetlerinden düşük tutulması, dolayısıyla girdi olarak maliyetlerinin daha az olması, arzlarındaki tıkanıklıkların giderilmesidir.

Hükümet ise 24 Ocak 1980 kararnamesiyle sadece elektrik (ferrokrom ve alüminyum üretimi için) gübre, tarımsal ilaç, demiryolu ve denizyolu yük taşımacılığını «temel mal» olarak kabul etmiş ve sadece bu mallar için bütçeden destekleme yapmayı öngörmüştür. Yani hükümet KİT fiyatları yoluyla subvansiyon yapma işlevini sadece bazı tarım girdileri için (ki bu tarım girdileri özellikle modern yöntemlerle çalışan büyük çiftlikleri yararlandıracaktır) devletin ürettiği iki temel mal için ve genel olarak taşımacılık için sürdürülebilirliği ifade etmektedir. Diğer KİT'lerin fiyatlarının serbest bırakılmasının anlamı şudur: KİT'ler verimsiz çalıştıkları ölçüde maliyetlerini artıracaklar ve fiyatlarını yükselteceklerdir. Bu bir yandan özel yatırımları hiç olmasa bazı faaliyet alanlarına çekecek (sigorta üretimi ancak sözü edilen kesimdir), daha iyi rekabet edecekleri ölçüde de uzun dönemde bazı KİT'lerin tasfiye olması ortamı hazırlanacaktır. Bu alanlar kitle tüketim mallarına yönelik alanlar olabilir (şeker, çimento, dokuma gibi). Fakat özel kesim büyük yatırım ve ileri teknoloji gerektiren her alanda üretim yapmaya- cağına göre, özel sanayinin yaşaması hâlâ devlet işletmelerinin sağlıklı çalışmasına bağlıdır.

Devletin içinde bulunduğu bunalım, en çok, yatırımlara yeterli kadar kaynak ayırmama şeklinde kendini göstermektedir. Konsolide bütçe harcamaları içinde yatırımın payı düşmektedir. KİT'ler içinde bulundukları bunalım dolayısıyla kendilerinden beklenen yatırım görevini yapamamakta, uzun dönemde üklenen üretim kapasitesini artırma şansını azaltmaktadır. Devletin bunalımı özel sermayenin çelişmesini aşmakta, devleti yetersiz duruma düşürmektedir. Bu yetersizlik dış borçlarla kapatılmaya çalışılmıştır. 1973-1977 yılları arasında Türkiye'nin toplam yatırımlarının %19'u dış

kaynaklarla finanse edilmiştir.¹³ Döviz darboğazı yatırımları büyük ölçüde tehdit etmiştir. Kapitalist sistemi yeniden-üretmeye bakımından özel sermaye ve devlet sermayesi birlikte bunalıma düşmekte ve «çözüm yolu olarak dış borçlar ve yabancı sermaye kurtarıcı olarak görülmektedir. Türkiye'nin dünya kapitalist sisteminde daha büyük ölçüde entegre olmadan kurtuluşunun olanaksız olduğu her kataya yerleştirilmeye çalışılmaktadır.

4. Yabancı Sermayeyi Teşvik ve Dışa Borçlanma

Şu koşullarla her türlü alan yabancı sermayeye açılmaktadır: Sabit yatırım tutarının 2 ile 5 milyon dolar arasında olması, yabancı sermaye iştirak oranının %10'dan az, %49'dan fazla olmaması, bu miktarın asgari 1 milyon dolar olması. Bu sınırlamalardan bazıları İslam Kalkınma Bankası, International Finance Corporation, vb. uluslararası kuruluşlar, petrol ihrac eden Ortadoğu ülkeleri için aranmamaktadır. Buna ek olarak garantisiz özel ticari alacakları olan yabancı firmalar isterlerse, borçlarının geri ödenmesi yerine, halen izni almış veya alacak yabancı firmaların yabancı ortak sermaye payına, işletme ve döner sermayesine ortak olarak katılabileceklerdir. Garantisiz borçların miktarının birbuçuk milyar dolar civarında olduğu tahmin edilmektedir.

Yabancı sermayeye açılan alanlar bankacılık, turizm, petrol arama, tarım, madencilik, gıda, örme, konfeksiyon, mobilya, kimya, demir-çelik, demir dışı metaller, taşıt araçları, madeni eşya, döçü, kontrol ve optik alet ve teçhizat, takım tezgahları, buhar, su, gaz tribünleri, sanayi makineleri, iş makineleri, elektrik makineleri ve elektronik sanayidir. Bazı kesimlerde ihracat yapma koşulu aranmamaktadır. İlgili alanlarda, TÜMOSAN, TUSAŞ, TEKSAN, TEMSAN, TESTAŞ gibi kurumlara işbirliği yapma koşulu getirilerek, hem Türkiye'nin gelişmesinde en büyük potansiyeli olan temel mal ve hizmet alanları, hem de devletin bu alanlarda önderlik etmek amacıyla kurduğu işletmeciler kurumları yabancı sermayeye açılmaktadır. Bu alanlar aynı zamanda tekeli ile işletme kurmaya en uygun alanlardır. Daha önce de CHP ağırlıklı hükümet, yabancı sermayeyi teşvik etmek amacıyla bir yönetmelik hazırlamış, ama daha çok kayıtlar getirmişti. Özellikle üretim araçları sanayinde yabancı sermayeyi teşvik etmek istemişti. AP hükümeti ise Türkiye'nin görece güçlü olduğu sanayileri (örneğin örme, konfeksiyon) dış sermayeye açmaktadır. Bu alandaki özel sermaye buna tepki göstermiştir.

Yabancı sermayenin gelmesi için kapıları açmak yetmemektedir. Yabancı sermayeye ek olarak ne tür önüller verildiği pek açık değildir. Yabancı sermaye girişini düzenlemek üzere Başbakanlığa bağlı «Yabancı Sermaye Dairesi» kurulmuştur. Resmi Gazete'de yayımlanan kararnamede kullanılan ifade «değerlendirme, teşvik, gayrimaddi haklar vb nin bu daire tarafından yürütüleceğidir.

Bu güne kadar yabancı sermayenin Türkiye'ye gelmesinin en önemli nedeni, dış ticaret kısıtlamalarıyla korunan ve büyük tekeli kârlara sahip yurt içi pazarda satılabilirlik. Nitekim, yabancı sermaye ithal ikamesine daha sonra başlayan ve piyasada tekeli gü-

ce sahip olunabilecek kimya, taşıt araçları, elektrik makineleri, elektronik gibi alanlara gelmiştir. Yabancı sermayenin ihracatının satışları içindeki payı çok önemlidir. Üstelik büyük ölçüde, yurt dışındaki ana firmalardan ithal edilen girdilere dayanmaktadır.

Türkiye'nin dış ödeme güçlüğüne girmesi bu tür şirketlerin dışarıya döviz transferlerini de kaçınılmaz olarak güçleştirmektedir. Nitekim özel sermaye girişleri 1977 yılındaki 67 milyon dolardan, 1978'de 47 milyon dolara düşmüş, 1979 Ocak-Eylül döneminde ise 44 milyon dolarda kalmıştır. 1977 yılında 115 milyon dolar kâr transferleri 1978 yılında 47 milyon dolara düşmüş, 1979 Ocak-Eylül döneminde 26 milyon dolarda kalmıştır.¹⁴ İthalat girdileri için yapılan döviz harcamaları bir yana bırakılırsa, kâr transferleri ile yabancı sermaye girişleri dengesi Türkiye için sadece döviz kaybı anlamına gelmektedir.

Yabancı sermayenin Türkiye'ye gelmesinin istenmesinin temel nedeni ihracatın artacağı umudu olamaz. Bu olsa olsa yurt içi üretimi arttırmaya yöneliktir. Yabancı sermaye Türkiye'deki büyük sermaye ile ortaklık kurmakta ve ithal ikamesi endüstrilerinde çalışmaktadır. Kötü ihracat koşulları, verimliliğin düşüklüğünden, fiyatların yükseliğinden, Türkiye'nin ağırlıklı ihrac ettiği malların talebinin fiyat esnekliğinin yüksek olmasından doğmaktadır. Bu koşullar altında ihracatı artırma sorununun kolay bir çözümü yoktur. Ayrıca bu tür başarılar, hemen açılması gereken döviz darboğazına kısa vadede yardım edemez.

Türkiye'nin koşullarının yabancı sermayeyi çekmeye ne denli elverişli olduğu da tartışılması gereken bir sorundur. New York Uluslararası Pazar Araştırması ve Müşavirlik Şirketi, Federal Alman İşadamlarına Yönelik terim amacıyla, çeşitli ülkelerin yabancı sermaye açısından çekiciliklerini 43 kıstasa göre incelemiştir. Bu kıstaslar siyasal-yasal-toplumsal gelişmeler, ekonomik koşullar, mali koşullar ve enerji bağımlılığı olarak dört grup altında toplanmıştır. İncelenen 140 ülkeden 80'inden fazlası talep yetersizliğinden dolayı hemen elenmekte, geri kalan 57 ülke ise çekiciliklerine göre sıralanmaktadır. Hem genel sıralamada, hem de tek tek kıstas gruplarına göre sıralamalarda Türkiye 1926'dan beri hep sonuncu sırayı almakta ve sürekli olarak puan yitirmektedir.¹⁵ Bu koşullar altında Türkiye'ye gelecek yabancı sermaye tüm bu olumsuz koşulları telafi etmeye yetecek kadar ödün isteyecektir. Ya da zaten verimsiz çalışan marjinal birtakım yabancı firmalar, uluslararası rekabetin daha yoğun olduğu ülkelere gitmektense Türkiye'ye gelecek, ama gene de büyük önüler isteyecektir.

Yatırımların beşte biri dolayındaki kısmının dış kaynaklarla finanse edildiği bir ülkede, iç tasarrufların çok düşüğü ve daha da düşeceği umulan bir dönemde, bu denli büyük miktarda açığı kapatmak için zaten yabancı sermayenin yeterli olamayacağı açıktır. İşin diğer yanı ise, Türkiye'nin büyük sermayesinin yabancı şirketlerle ortaklığı ne ölçüde ve hangi kesimler için isteyecektir. Eğer özel sermayenin, döviz, teknoloji, lisans, kredi vb sorunları yabancı sermayeyi kârlara ortak etmeden çözülebilirse bunun tercih edilmesi olasıdır. Nitekim, Türkiye'de büyük piyasa potansiyeli olan ara malları ve yatırım malları kesim-

lerinde yatırım ve üretim sürdürülmesi, yabancı sermayeyi, enazından patent ve lisans anlaşmalarını gerektirecektir. Geleneksel sanayi dallarında üretim yapan yerli sermayenin yabancı sermayenin rekabetinden çekineceği de beklenir.

Kısa sürede dış ticaret açıklarının kapatılabilmesi için en hızlı yolu dışarıya borçlanmak şeklinde ortaya çıkmaktadır. Türkiye'nin dış ticaret açıklarının yarısı işçi dövizleriyle, diğer yarısı ise dış borçlanma ile finanse edilmektedir. Bir yandan vadesi gelen borçları ödemek için durmadan artan dış borçlanmaya gerek duymaktadır. Türkiye'nin koşulları ise kredi alabilirlik açısından durumunu gittikçe bozmuştur. **Euromoney** dergisinin «kredi alabilirlik» açısından yaptığı ülke sıralamasında Türkiye 66 ülke arasında 58. sırada yer almaktadır. **Institutional Investor** dergisinde 90 yabancı banka ile birlikte yapılan sıralamada ise Türkiye'nin yeri 93 ülke arasında 89.dur.¹⁷ Fakat gelişmiş batılı ülkeler için değişen uluslararası borç bulma açısından «Türkiye'yi kurtarma» operasyonunun geçen yıldan daha başarılı sonuçlar verebileceğine işaret etmektedir.

Büyük iş çevreleri «iyi kullanım ve bilgilili yönetimle» 1980 yılında ciddi büyüklükte döviz kaynaklarından yararlanma olanağı olduğunu savunmaktadır. Bu miktar 7.5 milyar dolar olarak hesaplanmıştır.¹⁸ Nitekim daha sonra AP hükümeti 1980 için önce 6 milyar dolar olarak hesaplanan ithalat hacmini 7 milyar dolara çıkarmaya karar vermiştir. TUSİAD yabancı ticaret bankaları kredilerine çok az ağırlık tanımakta (100 milyon dolar), OECD, Dünya Bankası, İMF-Avrupa Yatırım Bankası ve İkili ticaret anlaşmalarından sağlanan kredili ithalat olanaklarından 1.3 milyar döviz sağlanabileceğini savunmaktadır. 1.5 milyar dolarlık resmi işçi döviz girişi ve 2.6 milyar dolarlık ihracat geliri yanında, üzerinde birçok durulan kaynak ise, 2 milyar dolarlık hacmi ile serbest piyasa döviz girişidir. TUSİAD devletin böyle bir piyasanın varlığını kabul edip, asgari ölçülerde de olsa, yönlendirme düzenlemeleri yapmasını zorunlu görmektedir. Bu dövizler resmi ce çarpık bir üretim yapısı yaratmaktadır. Yararlı üretimin duraklamasını ve birçok sinai tesisin hafif tüketim döngü üretim alanlarına yönelmesini TUSİAD «ekonomi için tehlikeli» bulmaktadır. Gerçekten yüksek döviz fiyatları genel olarak sanayi kesiminin ama özel olarak da daha küçük sanayicilerin yaşama şansını azaltmaktadır. Artan maliyetler biryandan talebin düşmesine neden olurken öte yandan tekelleşme eğilimini artırmaktadır.

Son hükümet önlemleri arasında serbest döviz piyasasına yönelik olanlar devalüasyon yoluyla kapak dövizlerin bankalara gelmesini ve dövizlerin kaynağını sorulmadan serbestçe Türk parasına çevrilebilmesini sağlamaya yöneliktir. Fakat devalüasyondan kısa bir süre sonra serbest piyasada döviz kurları yeniden yükselmeye başlamıştır. Güçlü devlet müdahalesi olmadan kendini yeniden üretme gücüne sahip olmayan ekonomi, serbest piyasa mekanizmasının işleyişinden faydalanırken kapitalist sınıfın çelişkileri çok daha acık biçimde ortaya çıkmaktadır.

5. Vergi Sisteminde Amaçlanan Değişiklikler

Sosyal sigortalar kapsamına giren devlet kesimi ve özel kesim işçilerinin nominal brüt ortalama günlük ücretleri 1976 yılında 115.30 TL iken 1979 Ocak-Eylül döneminde 270.28 TL olmuştur. Fakat enflasyonun etkisi, vergiler, vb gibi ödemeler düşürüldükten sonra ele geçen net reel ücretlerde aynı dönemde önemli düşüşler kaydedilmiştir.¹⁹ Nominal brüt ücretlerdeki artışlar 1977'de %27 1978'de %44.8 1979 Ocak-Eylül döneminde %35 olarak görünürken, aynı yıllarda İstanbul'da %26 çimne indekslerindeki artış oranları sırasıyla %26 %61.9 ve %86 olmuştur. Enflasyonun etkisi ayıklanmış brüt ücretlerin düzeyi bu yıllarda sırasıyla 116.3 TL, 128.4 TL ve 145.3 TL olmuştur. Bu hesaplamalar ücretlerde az da olsa gerçek artış sağlanmış izlenimini vermektedir. Halbuki nominal ücret artıttıkça vergi, sigorta primi, mali denge vergi gibi ödemeler daha hızlı artmaktadır. Bu kesimlerden sonra gerçek net ücretler 63.2 iken 1977'de 52.6 TL'sine 1978'de 45.2 TL'sine 1979 Ocak-Eylül dönemindeyse 44.9 TL'sine düşmüştür. 1979 Eylül ayındaki gerçek ücret ise 38.5 TL olarak hesaplanmıştır. Böylece gerçek net ücretler 1979 yılında 1976'ya göre %34, 1977'ye göre %20.14, 1978'e göre ise %9.3 düşmüştür. Buna paralel olarak 1977 yılında 116 olan grev sayısı 186'ya çıkmış, 1979 Ocak-Eylül döneminde 126'ya bulan grev sayısı özellikle son aylarda yoğunluk kazanmıştır. Lokavt sayısı da 1977'den beri artmaktadır. 1978'de 8 bin işçi kayıtlara geçen lokavt sonucunda işten çıkarılmıştır. 1979'da işçi kesiminin mücadelesinin artmasına rağmen gerçek net ücretlerdeki düşüş önlenememiştir. Bunun anlamı ise işçilerin sömürülme haddinin yükselmiş olmasıdır. Başka bir yasa değişikliğiyle kıdem tazminatına getirilen istenen kısıtlama ise işçi çıkarılmalarının maliyetini düşürmek amacını gütmektedir.

Sendikalaşma, toplu sözleşme ve grev hakkına sahip olmayan memurların maaşları, ekonomik koşullara bağlı olarak, siyasal mücadele tarafından belirlenmektedir ve memurların net gerçek maaşlarındaki kötüleşme ücretlerinkinden daha büyüktür. Katsayının 16'dan 25'e çıkarılmasının net maaşlarda getirdiği artış oranı, evli bir çocuklu memur için, 1. derecede %30, 15. derecede ise %15 olarak hesaplanmıştır.²⁰ Bu hesaplamalarda net maaş ile yakaacak yardımı ve aile yardımı toplamı gözönüne alınmış, yan ödemeler, tazminatlar vb. hesaba katılmamıştır. 1979 yılında enflasyonun yüzde yüze yakın olduğu hesaba katılırsa, bu artışlar geçen yıla göre gerçek net maaşları çok ciddi biçimde düşürmektedir. Sadece enflasyonun etkisini ortadan kaldırmak ve net maaşlarda yüzde yüz civarında bir artış sağlamak için katsayının 50'ye çıkarılması gerekirdi. Bu katsayı bile sadece en üstteki bir kaç derece için yeterli olacaktı; 15. derecedeki memur için net artış oranı %60 dolayında kalacaktı. Ayrıca 1980 yılı içinde gerçekleşeceği beklenen yüksek fiyat artışları, yıl içinde memur maaşlarının satın alma gücünü iyice düşürecekler. Özellikle daha düşük derecedeki memurlar diğer memurlara göre daha da düşük derecedeki memurlar diğer memurlara göre daha da fakirleşeceklerdir. Devletin uyguladığı enflasyonist finansman politikasının yükünü en çok sıbat getirenler, özellikle memurlar çekmektedir. Buna rağmen

devletin personel gideri olarak ödediği miktarlar giderek bütçenin daha büyük bir kısmını oluşturmaktadır.

Yüksek enflasyon ve yüksek vergi yükünün daha da artmasında sınırlar vardır. Toplumsal patlamaları azaltmak ve sistemin meşruluğunu korumak için belli önlemler vermek gerekmektedir. Yeni ekonomik önlemler paketinin ortaya çıkmasından önce 1980 bütçe tasarısında 22 olarak önerilen katsayı AP dışındaki partilerin oylarıyla 25'e çıkmıştır. AP katsayı artışı yerine vergi indirimleriyle taviz vermeyi tercih ettiğini ifade etmiştir. Vergi tasarılarını meclislerden çıkarmak bütçeyi çıkarmaktan daha güç olduğu için, yasa tasarıları sonradan kanunlaşsa bile, AP o zamana kadar bütçeyi ek katsayı yükünden kurtarmayı en azından denemiştir. Vergi tasarılarıyla ilgili bilgileri tutarlı ve bir bütün olarak sağlamak henüz mümkün değildir. Dolayısıyla aşağıda değinilecek değişiklikler, sınırlı bilgilerle dayanarak değerlendirilecektir.²¹

Gelir vergisi yasasında öngörülen en önemli değişiklik en az geçim indiriminin asgari ücret düzeyine yükseltilmesidir. Tam mükellefiyete tabi gerçek kişilerin günde 80, ayda 2400, yılda 28800 TL'sini aşmayan gelirleri vergiye tabi tutulmayacak, mükellef evli ise bu miktar eş içinde günde (40), ayda (1200), yılda (14400); çocukların herbiri için günde (20), ayda (600), yılda (7200) TL. eklenecektir. Ayrıca gerçek ücretlerin vergilendirilmesinde günde (50), ayda (1500), yılda (18000) TL. indirilecektir. Böylece iki çocuklu bir ücretlinin vergiden muaf geliri ayda (6300), yılda (75600) olacaktır. Sigorta primleri de elde edilen ücretten düşülecektir. Beyanname veren mükellefler için bu indirim ayda (4800), yılda (57600) TL'dir. Yani indirim bu kesim için işçi ücretlerine göre ayda (1500) lira farketmektedir.

Fakat beyanname veren mükellefler için getirilen gider indirimi olanakları ile bu fark kat kat kapanmaktadır. Ticari, ziraî ve meslekî gelirler için beyanname veren mükelleflerin, kendilerine, eş ve çocuklarına veya bunlara ait özel mal varlıklarıyla ilgili şu giderler beyan edilen gelirden indirilecektir: Tedavi giderleri, ikâmetgâh için ödenen kiralar, özel borçlara ait faizler, şahsi sigortaları ile mal varlığına ilişkin sigorta primleri, sigortalı mal varlığının sigorta tarafından karşılanmayan hasar, tamir ve tefahi giderleri, özel davalar için ödenen avukatlık ücretleri, mal alımı ve satımında ödenen komisyonlar, özel hizmetçi, ahçı, bahçıvan, şoför ve benzeri sigortalı müstahdemlerin ücretleri. Yapılacak indirim, gerçek gider toplamının %40'ını aşmamak kaydıyla, 1 milyona kadar gelirlerde beyan edilen gelirin %20'sidir. 1 milyondan fazla gelirlerde, her 1 milyon için %20 oranından %2 indirim yapılacağı, 9 milyondan fazla gelirlerde indirilecek gider toplamının beyan edilen gelirin %4'ünü aşmaması öngörülmektedir. Böylece işçi ve memur kesimi dışında kalan gerçek vergi yükümlülerinin, kendilerini oldukça lüks içinde yeniden-üretmelerinin maliyeti, fiilen devlet tarafından yüklenilmiş olmaktadır. Kalan gelirler sadece sermaye birikiminde kullanılabilir. İşsizlik sigortasının yokluğunda işçi ve memurlar, kapitalist üretim ilişkilerinin tanımına uygun olarak ye-

niden-üretilerini kendileri yükleneyecektir.

Öngörülen vergi oranları da sözkonusu gider indirimi oranları ile birlikte ele alınırsa ve net vergi yükü bu şekilde hesaplanmalıdır. 1 milyona kadar gelirlerde öngörülen vergi oranı düz %45'tir. 3 milyona kadar gelirlerde ilk 1 milyon için %45, gerisi için %55 (ortalama %51.8); 6 milyona kadar gelirlerde ilk 3 milyon için %51.7, gerisi için %65 (ortalama %58.3); 10 milyona kadar gelirlerde ilk 6 milyon için %58.3, gerisi için %75 (ortalama %65); 10 milyondan fazla gelirlerde gerisi için %65 (ortalama %65) oranları önerilmektedir. Fakat gider indirimi oranları gözönüne alınırsa, beyanname verenler için gerçek vergi yükü şu şekilde düşecektir (ortalama vergi oranlarına göre): 1 milyona kadar %25, 3 milyona kadar %34, 6 milyona kadar %40.3, 10 milyona kadar %47, 10 milyondan fazla %71. Yani beyanname vermeyen ücretliler hiçbir indirim sağlamadan ve ilk vergi basamağı için çok yüksek bir aralıkta %45 düz oranlı vergi öderken, beyanname verenler bu orana ancak 6 milyon-10 milyon liralık gelir aralığında ulaşmaktadır. Böylece vergi yükü çok adaletsiz dağılmaktadır. Zaten Türkiye'de 1 milyon liranın altında gelirli beyanname vermeyenler sayısı birkaç binden fazla değildir. Beyan edilen ortalama gelir ise 2 milyonun biraz üzerindedir.²² Ücretlilerin çok büyük kısmı ise enflasyonist ücret artışlarından dolayı muaflık sınırını aşarak %45 oranında vergi ödeyecektir.

Kurumlar vergisinde önerilen değişiklik, kurumlar vergisi oranını sermaye şirketleri ve kooperatifler için %50'ye, diğer kurumlar için %35'e çıkarmak; buna karşın kurumların yaptığı stopajı kaldırmaktır. Mevcut yasa stopaj oranı %15 idi. Öte yandan bazı ülkelerde adına «yatırım kredisi» denen yeni bir uygulamaya getirilmektedir. Buna göre, sermaye şirketleri ve kooperatifler kurum kazançlarının %20'sini, üç yıl içinde yatırım projelerinin finansmanında kullanılmak üzere «finansman fonu» olarak ayırabilecekler ve bunu kurum kazançlarından düşeceklerdir. Anlaşıldığına göre bu uygulama «yatırım indirimi» denen vergi muafiyetinin yerini alacaktır. Yatırım indirimi ancak özel teşvik gören kurumlara tanınan bir ayrıcalıktır. Ve yatırım yapıp kârlar sağlandıktan sonra, yatırım belli bir oranı kârdan düşülerek vergiden muaf tutulmaktadır. Şimdi her kurum yatırım fonu ayırmalıdır. Yatırım kredisi ile vergiden düşme imkânı yatırım yapılmadan önce kuruma sağlanmaktadır. Böylece kurumlar vergisinin efektif oranı, bu fonlar yatırımda kullanıldığı takdirde %50'den %30'a düşmektedir. Stopaj vergisi de kalktına göre kurumlar vergisi eski düzeyinden çok fazla değişmiş olmaktadır.

Vergi usul yasasında yapılan değişikliğe göre, «yeniden değerlendirme» hükümlerine işlemler kazandırılmakta, böylece firmaların amortismanlarını yazdıkları satın alma değeri üzerinden değil yerine koyma değeri üzerinden ayırmaları sağlanmaktadır. Enflasyon yüzünden yatırım fonları yiprandı firmalar bu yolla daha az vergi ödeyeceklerdir.

Bunlara ek olarak servet beyannamelerinin yenilenmesi ve aradaki farkın %1 gibi bir orana vergilendi-

rilmesi öngörülmektedir. Bu uygulamanın «kara ser-
vetlerin vergilendirilmesi» amacını güttüğü ifade edil-
mektedir. Şimdiye kadar kıyıtlara hiç geçmemiş ser-
vetlerin ortaya çıkması ve böylece servet sahiplerinin
çok düşük bir vergi karşılığı gayri meşru serveti sür-
dürme yükünden kurtulması, daha rahat şekilde ekon-
omik faaliyetlerini sürdürmesi istenmektedir. Vergi
değişiklikleri önerileri ek olarak pekçok vergi istisnası
getirerek, özellikle yatırımı, ihracatı, üretimi teşvik et-
meyi amaçlamaktadır. Bu istisnalar özel sermayenin
pekçok kesimini yarandırmayı amaçlamaktadır. Üc-
retlilere ve maaşlılara verilecek tavizler de bunlara
eklenirse, devletin bunca gelir kaybını nasıl karşıla-
yacağı açık değildir. Katma değer vergisine benzer bir
vergiden, gerçek değerleri enflasyonla güvence düzey-
lere düşmüş harç, resim gibi birtakım sabit vergile-
rin beş on kat artmasından, belki kurumlar vergisinin
yeni düzenlemesinden medet umulmaktadır. Tüm ver-
gi değişiklikleri önerileri karmaşasında açık olan nok-

ta şudur: Kapitalist devlet sermayenin iç çelişkileri
yüzünden bunalıma düşmüştür. Ve bu iç çelişkiler yu-
muşatılmadan kendi bunalımından çıkma şansı ve bu-
nun için sahip olduğu hareket serbestisi çok sınırlıdır.
CHP ağırlıklı hükümetin uygulamak istediği önlemlerle
AP'nin getirdiği ve getirmek istediği önlemler arasın-
da nitelik bakımından çok farklar yoktur. Alınacak ön-
lemler sistemin yapısal özellikleri ve yapısal sınırla-
maları tarafından belirlenmektedir. Devlet, emekçi ke-
simlerin huzursuzluğunu ve tepkilerini aşgari geçim
indirimi yoluyla azaltmaya çalışırken, özel sermayenin
sermaye birikim kaynaklarını devlet gelirlerinden vaz-
geçerek artırmaya çalışmaktadır. Azalan devlet gelir-
lerini biraz telafi etmek amacıyla KİT mallarına bü-
yük zamlar yapılmıştır ama bu zamlar KİT'lerin mali
gereklerini bile karşılamaya yetmeyecektir. Bu durum-
da devlet enflasyonist finansmana belki daha büyük
ölçüde başvuracak, dış borçları bütünden artıracaktır.

¹ Kapitalizmde devlet konusundaki yazın hızla bü-
yümekte ve tartışmalar çok sayıda sorunsal et-
rafında yapılmaktadır. Temel tartışmaların özet-
lendiği bazı kaynaklar şunlardır:

B. Fine and L. Harris, «Controversial issues in
Marxist Economic Theory», *Socialist Register*, 1976,
141-178.

D.A. Gold, C.Y.H.Lo, E.O. Wright, «Some Recent
Developments in Marxist Theories of the State»,
Monthly Review, 27 (5), Oct. 1975, 29-51. (Türkçe
çevirisi «Marksist Kapitalist Devlet Teorilerinde-
ki Son Gelişmeler», «Birikim», sayı 21, Kasım 1976;
sayı 22, Aralık 1976. Çeviren Yasemin Berktaş)
B. Jessop, «Recent Theories of the Capitalist Sta-
tes», *Cambridge Journal of Economics*, 1977 (1),
353-373.

J. Petras, Critical Perspectives on Imperialism and
Social Class in the Third World, *Monthly Review*
Press, 1978.

² Bu önlemlerle ilgili hükümet kararnameleleri için
bk. *Resmî Gazete* 25 Ocak 1980 ve bunu izleyen
diğer günler.

³ Tütün fiyatları hükümette tartışmaya neden ol-
du *Cumhuriyet*, 24 Şubat

⁴ Dördüncü Beş Yıllık Kalkınma Planı, *Resmî Ga-
zete*, 12 Aralık 1978 s. 35

⁵ *Yıllık Ekonomik Rapor*, 1979, s. 118

⁶ Y.a.g.e. s. 116-117

⁷ Tuncar Artun, «Kredi Faiz Oranları Neden Art-
tırıldı?» *Milliyet*, 23 Şubat 1980

⁸ *Dördüncü Beş Yıllık Kalkınma Planını*, s. 82-83

⁹ Y.a.g.e. — s. 207

¹⁰ Y.a.g.e. — s. 208

¹¹ TÜSIAD, *Olaylara Bakış*, No: 12 Kasım 1979

¹² Y.a.g.e.

¹³ *Dördüncü Beş Yıllık Kalkınma Planı*, s. 112

¹⁴ *Yıllık Ekonomik Rapor*, 1979, s. 42

¹⁵ Gökhan Bahşi, «Yabancı Sermaye İçin Türkiye'
nin Sınıf Geçme Notu 35'e Düştü», *İstanbul Sanayi
Odası Dergisi*, 15 Ocak 1980, Sözü edilen araştır-
ma ile bilgilerin kaynağı olarak *Managar Maga-
zin* Ocak 1980 sayısı verilecektir.

¹⁶ Zaten yukarıda sözü edilen araştırma bulgula-
rının İstanbul Sanayi Odası Dergisi'nde yayınlan-
ması rastlantı olamaz.

¹⁷ «Türkiye Kredi Alabilme Yeteneği En Zayıf Ül-
keler Arasında» *Milliyet* 4 Ekim 1979

¹⁸ TÜSIAD, a.g.e.

¹⁹ *Yıllık Ekonomik Rapor*, 1929 s. 135-136, s. 146-147
«1975'de 59.5 olan günlük gerçek net ücret 1979'da
38.5 Liraya düştü» *Tablo Cumhuriyet*, 20 Şubat 1980

²⁰ Burhan Şenatalar, «1980 Bütçesi, Katsayı ve Me-
murlar», *Milliyet* 8 Aralık 1979

²¹ Tasarılar hakkında bilgi için 13-19 Şubat 1980
tarihli gazeteler.

²² Maliye Bakanlığı Gelirler Genel Müdürlüğü *Büt-
çe Gelirleri Yıllığı*, 1978